

САРАЈЕВСКИ АТЕНТАТ У ОЗРАЧЈУ СЛОБОДЕ

Das Attentat von Sarajewo im Licht der Freiheit

Zusammenfassung: *In diesem Aufsatz deutet der Autor das Attentat von Sarajewo im Licht der Freiheitideen und der Menschenwürde. Von dem Begriff des Menschen als geistliches und freies Wesen hinausgehend, stellt er die These von der Selbstwesenheit eines Volkes und der nationalen Lebenswelten. Daraus vertritt er die Position und führt sie aus, dass in die natürliche Grundrechte des Menschen und des Volkes die Rechte auf Freiheit, nationale Würde und selbstständige Gestaltung der eigenen Lebenswelt einzuzählen sind. Dementsprechend hält er die österreich-ungarische Okkupation der westlichen serbischen Länder weder als anthropologisch legitim noch als naturrechtlich begründet. Mit Berücksichtigung auf die invasive und ungesetzliche Besetzung serbischer Länder, womit die grundlegenden Menschenrechte des sowohl serbischen als auch anderer slawischer Völker unter Bedrohung gestellt wurden und ihre Freiheit und Menschenwürde angegriffen wurden, wird das Attentat von Sarajewo als legitimer, freiheitsliebender Verteidigungsakt verstanden, mit dem die Freiheit, Menschenrechte und Menschenwürde auf eine legitime Weise verteidigt wurden.*

Schlüsselwörter: *Das Attentat von Sarajewo, serbisches Volk, Mensch, Kampf, Freiheit, Gerechtigkeit, Würde, Wahrheit, Feinde, Naturrecht, Geschichte, Deutung, Ethos, nationaler Eifer, Freiheitsliebe, Interesse.*

Сажетак: *У овом раду аутор тумачи Сарајевски атентат у свјетлу идеја слободе и достојанства човјека. Полазећи од појма човјека као умног и слободног бића, он поставља тезу о самобитности народа и националних свијетова живота. Одатле изводи и заступа став да у основна природна права човјека и народа спадају право на слободу, национално достојанство и самовласно обликовање властитог свијета живота. Сходно томе он сматра да Аустро – Угарска окупација западних српских земаља није ни антрополошки легитимна ни природноправно основана. Па како су тим освајачким и противправним запосједањем српских земаља угрожена основна људска права српског и осталих словенских народа и извршен удар на њихову слободу и људ-*

* Редовни професор филозофске групе предмета на Филозофском факултету у Бањој Луци

ско достојанство, Сарајевски атентат се сматра оправданим, одбрамбеним и слободарским чином којим се та слобода, права и људско достојанство бране на један од легитимних начина.

Кључне ријечи: *Сарајевски атентат, Срби, српски народ, човјек, борба, слобода, правда, достојанство, истина, непријатељи, природно право, историја, тумачење, етос, национални занос, слободољубље, интерес.*

На попришту историје

О сваком историјском догађају може се писати на различите начине и из различитих углова. Важни догађаји, какав је сигурно и Сарајевски атентат, само више узбуђују духове и изазивају већу мисаону и истраживачку пажњу. Зато расвјетљавање природе, узрока и посљедица ових догађаја и њихово тумачење представљају посебан сазнајни и истраживачки задатак. Обично се очекује да такве задатке обавља историјска наука, као једино позвана и мјеродавна да расуђује о историјским дешавањима, да их процјењује и тумачи њихово значење и утицај на токове историје. Такође неки мисле, иако ријетко и званична историографија, да тумачење историјских догађаја треба обавити смјештањем у контекст међународне и свјетске историје и из угла филозофије историје. Удубљивање у природу, карактер и токове историјских дешавања, у природу и понашање човјека и народа и међународних односа, у различитост националних, културолошких и цивилизацијских стремљења и интереса, те у неискорјењиву грамзивост силних и тежњу за моћи и владавином над слабијим, за њиховим искориштавањем и подређивањем, међутим, указује на то да се сувише очекује од историјске науке ако се мисли да она сама може и треба да омогући оптимална знања о националној прошлости и једино мјеродавно тумачење силница и значења те прошлости, личности, догађаја и судбина. Такво велико очекивање од историјске науке у нашем добу нереално је тим прије имамо ли у виду лични и истраживачки профил људи који у њој раде, њихов прилаз проблемима, методологију и начела научности којих се придржавају. А још више вриједносне поставке и критеријуме на основу којих они процјењују и тумаче прошлост¹. Отуда су и судови историјске науке по одређеним питањима често недовољни, пристрасни и некомплетни, непоздани и искривљени.

¹ Наредне критичке опаске на рачун званичне историографије, посебно националне, не треба разумјети као фронтални напад на саму историјску науку. Није ријеч о томе, јер се историјска наука и овдје цијени као једна од најважнијих наука у цјелокупном корпусу наука, а не само међу наукама о човјеку. Није ријеч ни о покушају неовлаштеног уласка у послове историјске науке. Незадовољство произлази једноставно из тога што историја у националним пословима није на одговарајућој висини задатака и што њена расвјетљавања, тумачења и судови када их очекујемо и гдје их очекујемо, или сасвим изостају или нису ни онако објективни нити вјерни како би то требало бити. Зато сматрам да је неопростив гријех савремене српске историографије то што још није на правилан начин обрадила и протумачила ни посљедња два вијека српске историје, а камоли ранију или далеку и првобинту историју српског народа.

Савремена званична српска историографија, која се тобоже држи само чињеница, поузданих докумената и извора као доказног материјала за формулисање историјских судова и теза, умногоме је готованска и неискрена, недобронамјерна и политикантска. Када треба да донесе званични и мјеродавни суд о неком догађају, идеји, личности или покрету, на примјер, онда се она неријетко изговара на два начина. Прво, када се ради о скорашњим збивањима, онда тврди да још нису сазрели услови за историјско процјењивање и објективно историјско суђење због тобожњег одсуства историјске дистанце. Као да је паметнима и добро упућеним људима потребна историјска дистанца да процијене неке догађаје и сценарије. Друго, када се ради о ранијим догађањима, онда се изговара на тај начин што се жали на недостатак релевантних докумената или недоступност неких извора. Тиме се понашају тако као да неко други треба да им припреми и остави на располагању изворе и доказни материјал. Оваквим понашањем они код наивних и неупућених стварају погрешну представу о истраживачким задацима историје, с једне стране, али и привид да потешкоће око докумената и извора историјске науке нису често изазване вјештачким механизмима моћних држава и служби, којима се на дуго или одређено вријеме забрањује приступ одређеним изворима или се они пак заувјек уништавају као доказни материјал, с друге стране. Па свако паметан зна да силници и злочинци, било да се ради о појединцима, службама или државама, нису никада намјерно остављали доказе о својим плановима и неподопштинама, да су их увијек крили и уништавали, преправљали и подметали фалсификате, а иза њих је преостајало нешто доказног материјала само онда када су због своје бахатости и безобзирности, мислећи да су свемоћни, постајали непажљиви. Да ли је упутно да и даље вјерујемо у непостојање мрачних сила историје и илузорност разних мистификација и конспирација? Свакако не! Како год се из немоћи и правила невјешти, њихов утицај и присуство сви болно осјећамо на својим кожама и у својим животима. Због тога је за сваку похвалу рад криминалистичких инспектора, тамо гдје је професионалан и није ометан одозго, који врше пажљиве истраге, отчитавају знакове, марљиво сакупљају материјал и трагају за доказима, да би имали случај и поднијелу тужбу. На сличан начин требало би да сви ми као истраживачи националне прошлости изгарамо у својим настојањима да ту прошлост спознамо, расвијетлимо и протумачимо на правиан начин.

О Сарајевском атентату као важном историјском догађају може се писати како из различитих углова тако и различитим језицима. Тако о њему можемо писати језиком рационалне аргументације, доказних поступака и на основу писаних извора својственим строгим историографским научним расправама. Ту се очекује да ти докази и аргументација наиђу на одзив код стране и непријатељске стручне јавности, баш зато што се мисли да научно сазнање и докази имају неку врсту присилне моћи, да могу да изврше утицај на духове и због свога истиносног садржаја и научне убједљивости створе објективну слику о самом догађају и његовој позадини. Међутим, искуство је показало да је у так-

вом очекивању скривена двострука заблуда. Прва страна заблуде садржана је у наивном убјеђењу да научни докази (чак материјални докази) и рационална аргументација имају присилну моћ и утицај на духове и да су обавезно праћени материјалним учинком, то јест прихватањем доказа од стране истраживача, а друга страна заблуде састоји се у прогрешном убјеђењу да је историја првенствено објективна наука која доноси објективан историјски суд и објективно тумачење ствари. Па ипак ни то није случај. Напротив, подручје историјског истраживања, а посебно тумачења и процјењивања ствари и догађаја, једнако је разбојиште као и било које друго подручје људске историје. Јер у пољу јавног ума и мишљења одвија се борба не само за истину, већ уопште за тзв. објективно виђење ствари. Она је увијек прожета различитим интересима, предрасудама, пристрасностима и наклоностима, мисаоном оптиком и сл., па је потребна „снага“ да се и објективно мишљење „наметне“. Због тога немамо вјерну и поуздану, већ скривену, забрањену, кривотворену и подметнуту националну историју.

Због претходних разлога понудићу у овом есеју једно виђење Сарајевског атентата из угла идеја слободе и правде, самобитности и права народа на његовање сопственог начина живота. Разложно размишљање вођено појмом човјека и народа као природно слободних и разумних бића са посебном вриједношћу и достојанством, има за циљ стварање једне позитивне слике о Сарајевском атентату у контексту савремене српске историје и посљедица по ту историју. Јер ако нас начела уљудности, поштовања закона и правног поретка силе да се у практичном животу и понашамо у складу са њима, онда нас, обратно, као слободне и мислеће људе обавезују да на сазнајном пољу препознамо и саопштимо истину. Ту нам сазнајни задаци, који проистичу из битијних основа људског живота и моралног бића, стављају у дужност да се бескомпромисно заложимо за истину и да је ширимо.

Национални занос и умјетничко надахнуће

Сарајевски атентат, опште узев, дјело је неколицине храбрих, самосвјесних и родољубивих појединаца, спремних на страдање и жртву за слободу и достојанство српског народа. А с обзиром на сам акт извршења и неуспјех Чабриновићеве бомбе, он је дјело одлучног и јуначног омладинца Гаврила Принципа. Па ипак имамо ли у виду број и шароликост људи који су били укључени у организацију и извршење атентата, те позадински национални дух српског народа који је вапио за ослобођењем и достојнијим животом, лако ћемо увидјети да Сарајевско убиство аустро–угарског престолонаследника Франца Фердинанда никако није ни по замисли ни по дјелу неки прости анархистички чин неког усамљеног и професионалног револуционара. Напротив, кроз тај акт проговара слободољубље једног пониженог и презреног народа којег омрзнути непријатељ бесправно угњетава својом гвозденом чизмом на његовој земљи, а

својом бездушном и неправичном управом раскорјењује и настоји поништити. Јер аустроугарска окупаторска управа у Босни и Херцеговини и западним српским земљама не само да није ријешила аграрно питање и питање неправедних својинских односа, него је својом општом империјалном и културно – просвјетном политиком систематски радила не само на раскорјењивању већ и на потпуном поништавању српског народа изван граница тадашње Србије и Црне Горе. Безобзирно ударајући на име, вјеру, језик и писмо, државно–историјску традицију, национални етос и достојанство српског народа кроз пројекат стварања вјештачке босанске нације, у коју би српски народ требао да се претопи уз помоћ римокатолика и муслимана његовог етничког поријекла и стабла, кршећи тиме и основна природна права човјека и народа, аустро–угарска управа је од Берлинског конгреса 1878. године, преко анексије Босне и Херцеговине, до Сарајевског атентата 28. јуна 1914. године наорала довољно и за атентат и за своју заслужену пропаст. Није уопште било потребно да иницијатива за атентат или било који облик револуционарне акције долази из слободне Србије или однекуд другдје, иако су објективно у њу полагаана велика очекивања западних Срба. Незадовољство народа том управо било је толико и такво да се осјећало на сваком кораку и у свим сегментима живота, у широком сељачким масама које су и чиниле огроман проценат становништва, а изразито у круговима омладинске интелигенције, која је и сама била искључиво здравог сељачког поријекла. Жива чежња за слободом, за човјека достојнијим начином живота и за уједињењем са једновјерном браћом из Србије тињала је у души широких народних слојева. Образовани и самосвјесни, родољубиви и одважни, напредни омладинци су својим младалачким жаром предњачили својим размишљањима, практичним залагањима и радом на свеопштем ослобођењу. Како својим сељачким поријеклом тако и преко соколских друштава и на друге начине они су били повезани са ширим народним слојевима људи, будући духове својим културно–просвјетним радом, својим активностима и бунтом, али и својом књижевном и умјетничком дјелатношћу. Упркос свим потешкоћама у којима је живио српски народ, прве деценије двадесетог вијека како у Србији тако и у западним српским крајевима представљају вријеме великог полета и чежњи, залагања и стремљења, истинског националног заноса и стваралачког надахнућа које ће се излити у револуционарне акције, као што су Жерајићев атентат на аустријског генерала Варешанина 15. јуна 1910. године или Принципово убиство надвојводе Франца Фердинанда на српски национални празник Видовдан, 28. јуна 1914. године, у ослободилачке балканске ратове, четничке и комитске акције по јужним српским земљама и ослободилачку епопеју Првог свјетског рата, или пак у интелектуални и књижевни рад младобосанског нараштаја и националних стваралаца тога времена. Кроз спремност на жртве, кроз потресна страдања и безмјерне патње у одбрамбеним и ослободилачким ратовима која су пријетила да затру име Србиново, кроз тешке патње и затирања по тамницама и логорима велике тамнице народа, кроз прогоне и чишћења, калио се и трошио се један народ јуначке али тегобне прошлости. А

опет, кроз мисаона, књижевна и виша духовна прегнућа и стваралаштво тај народ се мукотрпо уздизао ка својој слободи и достојнијем животу.

Како су у тим драматичним историјским дешавањима били увезани сви планови човјековог постојања и националног живота најбоље ће нам открити српски мислиоци и писци тога времена, представници младобосанских нараштаја као што су Владимир Гађиновић, Боривоје Јевтић, Доброслав Јевђевић, Јездимир Дангић, Иво Андрић, Данило Илић, Димитрије Митриновић, Драгутин Мрас, Јован Палавестра, Драго Радовић, Драгутин Радуловић, Перо Слијепчевић, Јово Варагић и Милош Видаковић. У овом есеју ћу издвојити размишљања и освјетљења Владимира Гађиновића, Боривоја Јевтића, Доброслава Јевђевића, Јездимира Дангића и њиховог незаобилазног претходника српског трибуна и апостола слободе Петра Кочића. Комплетност и квалитет ових људи који су истовремено били и умјетници ријечи, пјесници и писци, национални посленици, идеолози и завјереници, ратници, легионари, четници и комите, револуционари и национални мислиоци, аскете и посвећеници слободе, родољуби и мученици у тамницама, судионици и свједоци судбоносних дешавања у српској историји, чудесан је и задивљујући. А њихови пријатељи и другови, извршиоци Сарајевског агентата и њихови сарадници и повјереници Трифко Грабеж, Недељко Чабриновић, Данило Илић, Цвјетко Поповић, Васо Чубриловић, Мухамед Мехмедбашић, Вељко Чубриловић, Михаило Јовановић, Јаков Миловић, Митар и Неђо Керовић, Цвијан Стјепановић, Лазар Ђукић, Иван Крањчевић, Бранко Загорац и Марко Перин на челу са еписким јунаком Гаврилом Принципом употпуњују ту слику о квалитету и ослободилачкој снази српске расе у једној бурној и прекретничкој епохи националне историје. Тако су и мисаона снага, и осјећање љубави према роду и слободи и сама крв и кости ових људи узидани у ту историју.

Трајни подстицај за рад на националном ослобођењу долазио је у великој мјери и од Петра Кочића. Нису се омладиници образовали и надахњивали само филозофским дјелима руских револуционара Кропоткина, Бакуњина, Чернишевског или, можда, Ничеа и неких других страних пјесника, већ и залагањем, а посебно приповјеткама и ненадмашним лирским прозама усамљеног писца и ратника са Змијања Петра Кочића. Његова бунтовна хајдучка и здрава сељачка крв, његов слободарски примјер и његова осјећањем, болом и месијанским патосом набијена умјетничка проза, његов чисти, изворни народни и једри језик којим је исписивао нове тонове у српској књижевности вршили су позитивни утицај на младе духове. Природно родољубље посебних квалитета и чуло за земљу и српски тежачки народ, као и наглашен осјећај за социјалну правду чинили су од Кочића рођеног и незамјењивог народног трибуна. Ако су бројни великани српске и страних књижевности исписивали надахнуте и префињене поеме слободе и људском достојанству, онда то нико није чинио са таквом природном снагом и тако језгровитим, значењски богатим језиком прожетим неугасивом чежњом као Петар Кочић у својим лирским прозама *Слободи*, *Кмети*

и *Јелике и оморике*. И Пушкин, и Шилер, па и наш Његош, пјевали су о слободи само другачије, али не и боље и искреније од нашег Кочића. Стога ће значење Кочићеве писане ријечи наићи на широко признање у цјелокупној српској књижевности, а посебно књижевности у Босни и Херцеговини. То признање и прекретничку улогу Петра Кочића у свему томе препознаће и подвући и врсни познавалац те књижевности и младобосанског нараштаја Предраг Палавестра, сљедећим ријечима: „Појава Петра Кочића у књижевности Босне и Херцеговине означава почетак једног новог раздобља, раздобља интензивне националне борбе на политичком и културном пољу, борбе која ће се, последице анексије, толико распламсати да ће Кочића сасвим одвојити од књижевног рада и омладину Босне и Херцеговине усмјерити у правцу живље револуционарне дјелатности. Урањајући у мучну и немирну стварност своје средине, стојећи чврсто објема ногама на тврдом тлу своје поробљене Босне, окренут њеној стварности и њеном човјеку, Кочић је своју реалистичку приповијетку учинио вишеструко функционалном, не задовољавајући се само одсликавањем живота и вјерним приказивањем његових видова и противрјечности. Његова ријеч била је трибунска и предводничка; његова књижевност била је испуњена идеологијом националног и социјалног борца који је живио животом свога поробљеног пука; бунтовништво и реализам били су његова вјера, његова естетика, његова идеологија, његова судбина“². Тај и такав Кочић је, наставиће даље Палавестра, „бујношћу свога трибунског темперамента боље него иједан његов савременик тумачио и представљао епоху која је од малобројних босанскохерцеговачких интелектуалаца захтијевала акцију и жртву и добро народа истицала не само изнад личнога добра него и изнад најинтимнијих стваралачких тежњи. Спреман на жртву, исповиједајући морал досљедне и беспоштедне борбе за националну слободу и социјалну правду, Петар Кочић је и своју књижевну ријеч посветио томе узвишеном идеалу свога живота...“³.

Док су ипак Кочићева ријеч и активност вршили трајан али посредан утицај на младе духове, дотле су на њих пресудније утицали мисао и рад Владимира Гађиновића, те писана ријеч Боривоја Јевтића. Њега ће не само младобосанци већ и омладински нараштај уопште везан и са соколским радом и културно–просвјетним удружењима сматрати неоспорним литерарним ауторитетом, а сам Гађиновић ће признати да је Јевтић био „најначитанији међу нама, пјесник добро познат српској омладини“, да је „руководио нашим радом“, и да се „дописивао са једномишљеницима из цијеле земље, руководећи образовањем нових група у унутрашњости“⁴. Само Владимира Гађиновића краси то што је своје умјетничко надахнуће, литерарни дар и цијело своје биће ставио у службу националног ослобођења, одлучније и одређеније, пожртвованије и

² Палавестра, Предраг, *Књижевност Младе Босне*, књ.1, Матица Српска, Бања Лука, 2012, стр. 35/36.

³ Погледати, Палавестра, П., Исто, стр. 36.

⁴ Погледати, Гађиновић, Владимир, *Сарајевски атентат*, Књижевност Младе Босне, 2, Матица Српска, Бања Лука, 2012, стр. 237.

практичније од много хваљеног Димитрија Митриновића, који ће свој стваралачки живот провести у великом европском свијету међу господом. Тако ће Гаћиновић стићи у јужне српске земље да буде добровољац, четник и комита у ослободилачким борбама, француски легионар, освједочени револуционар европског калибра и идеолог и иницијатор Сарајевског агентата. Ту своју месијанску, револуционарну и национално ослободилачку активност платиће и животом 1917. године. Тај и такав Владимир Гаћиновић ће са посебним одушевљењем и визијом писати о националном и ослободилачком раду, проницљиво сагледати очајно стање српског народа у поробљеним крајевима, али и пружити скицу свеобухватног националног програма ослобођења. У једном једином чланку из 1912. године, посвећеном Богдану Жерајићу, он ће мајсторски оживјети лик и дјело овог револуционара, разоткрити погубни утицај аустро-угарске управе у западним српским земљама и пружити визионарску замисао програма националног ослобођења. Ту ће жигосати природу и погубан утицај окупаторског режима на духове и најавити рађање новог типа човјека, спремног на сваку жртву и одлучну борбу за слободу. Тако ће рећи: „Под овим режимом укочила се народна душа, замрла народна пјесма, угасио инстинкт веселости и врења и зацарило тужно мртвачко ћутање. Под тим режимом расла је нова генерација којој су дате патње, страдања и велики јад очева, њихове тешке борбе и разочарања, изгубљене битке и притисци гвожђа, сама, усто нервозна, сентиментална, на прекрету између два свијета, двије епохе, пред стварањем нове расе и умирањем старе која као племе путује њиховим душама.“⁵ Полет тога времена испољио се и кроз нарасло незадовољство, бунт и ослободилачке борбе против угњетача и бројних непријатеља. Потреба за слободом и обновом народног живота и душе била је сазрела и испољавала се на различите начине. Исконска снага српске слободарске расе није се дала спутати и заградити. Зато ће Гаћиновић изрећи и слједеће размишљање: „Цијело српско друштво у дубоким осјећањима инстинкта тражило је борбу за обнављање живота који је постављен у гроб прије неколико вијекова. Из кабинета интелектуалца, лабораторија студента, радионица пролетера, испод крова тежака, српска идеја је сишла на улице, освојила тргове, била постала велико социјално осјећање и компас свих народних слојева, направила освајање и тражила бојовну акцију за оживљење и рађање онога што је давно нестало“⁶.

Искрено и срчано волећи свој народ Гаћиновић ће сагледати и истаћи повезаност ствари, социјалних и националних проблема са културно–просвјетним, идеолошким и духовним. А опет, српско национално ослобођење и рјешење националног питања оцијениће као грандиозан и тежак подухват који изискује велику пожртвованост и цјелокупну националну енергију. Свеобухватна замисао, добра организација и планска и синхронизирана дјелатност треба да сабере и увеже у извршење све социјалне слојеве српског друштва и сва

⁵ Гаћиновић, В., *Богдан Жерајић*, Књижевност Младе Босне, 2, Матица Српска, Бања Лука, 1912, стр. 223/224.

⁶ Гаћиновић, В., Исто, стр. 227.

занимања, како би се на истом узвишеном задатку нашли и војник и грађанин, и српски свештеник и српска мајка, српске дјевојке и српски младићи и мислиоци. Владимир Гађиновић који је у том смјеру дјеловао и размишљао уживао је највеће поштовање и извршилаца атентата.

Национално буђење, национална замисао и програм ипак нису били нешто готово и општеприхваћено што би један нараштај уз велике жртве имао да оствари. Напротив ту је било пуно потешкоћа, пуно неразумијевања и саможивости код одређених слојева, или поданичког менталитета свикнутог на робовање код неких других, па је све ишло уз озбиљне потешкоће. Један од водећих пјесника, мајстор писане ријечи и мислилац Боривоје Јевтић ће указати на одсуство националне самосвијести и људског самопоштовања код неких људи, на духовно слјепило и неспремност да се сагледају и признају природна права човјека и народа. Због тога ће он узвикнути, срчано позивајући на акцију за ослобођење, да «гријех лежи у самом човјеку» и да је «срамотно .. да се живи и буде слијеп». Па и националну мисао и национални програм требало је тек уобличити и разрадити. «Национализам није ствар која долази сама по себи и која се да сасвим усусати с мајчиним млијеком. Извјесно да постоје неке националне клице својствене свим младим и новим јединкама једне расе, али њих треба проширити и утврдити васпитањем исто као и морал. Ми на свијет долазимо с најпримитивнијим клицама које ваља развити; јер ако се с њима не поступа њежно, оне су увијек на путу да закржљају или се потпуно угуше»⁷.

Тај и такав национализам као национално осјећање и свијест Јевтић дефинише као «широко и симпатично осјећање дужности према својој нацији и испуњавање тих дужности». По његовом расуђивању он треба да «прожима цио човјеков живот», да буде «трајно искрено предавање својој нацији» и као «какав непрестано будни пратилац» да човјека «опомиње на дужност и одговорности». Тако су мислили и чезнули за слободом и бољим животом родољубиви Срби. А окупатор? Окупатор је, опет, организовано, смишљено и са задњим намјерама радио тако да нас убиједи „да смо синови некаквог босанског народа и да говоримо босанским језиком“. Он се непријатељски односио према свему што је српско, све му је било сумњиво и одиозно. Сам престолонаследник Франц Фердинанд био је носилац једне империјалне и крвничке политике која је имала за циљ не само интегрисање западних српских земаља у Аустро – Угарску, већ и потпуно поништавање српског имена и језика, српског духа и државотворне традиције, православне вјере и националног етоса. Тако та империјална политика није представљала просто и привремено лишавање слободе и војничко – политичко поковавање српског народа, већ стварни геноцид над њим и његовим националним поносом, интегритетом и достојанством. Дакле, та је политика представљала најекстремнији облик кршења природних људских и националних права. Само из тих и таквих разлога и Сарајевски атентат као историјски чин треба сагледавати кроз призму такве завојевачке по-

⁷ Јевтић, Боривоје, *Нове генерације*, Књижевност Младе Босне, 2, Матица Српска, Бања Лука, 2012, стр. 10.

литике и безочног кршења основних људских права српског народа, права на слободу, права на живот и права на постојање. Посматран у том свјетлу овај атентат се показује као слободарски и одбрамбени чин.

Атентат као слободарски и одбрамбени чин

У одсуству разрађеног и усаглашеног националног плана и циљева Краљевине Србије, иницијативу за борбу били су принуђени да предузимају појединци и родољубиве националне организације босанскохерцеговачких Срба, задахнути родољубљем и завјетним слободарским етосом српског народа. Тако су и Сарајевски атентат на аустроугарског престолонаследника Франца Фердинанда извршили представници прослављене омладинске организације Млада Босна на челу са Гаврилом Принципом. Према историјским налазима и свједочанствима судионика и савременика, та организација није имала никакву чврсту и дисциплиновану структуру, већ је представљала лабаву али живу везу родољубивих и слободољубивих младих људи једног нараштаја уједињених слободарским идејама и чежњом за бољим и достојнијим животом српског народа. Због организационе разбарушености те организације и духа који је зрачио до ширих слојева сеоског становништва, подесније је ову организацију назвати покретом. Јер тај покрет је имао не само широки замах, него је својим идејним врењем поспјешивао ослободилачко расположење код народа. А опет, имамо ли у виду цјелокупни национални набој код српског народа послје анексије Босне и Херцеговине, који се испољавао и кроз рад и активности соколских друштава, културно–просвјетних друштава, Народне одбране, Црне руке и четничких и комитских ослободилачких акција у јужним српским земљама, онда и младобосански покрет треба посматрати као органски дио општег националног кретања ка уједињењу и заједничком животу. Прецизну карактеризацију Младе Босне као покрета, са нагласком на заједништву под плаштом идеје југословенства, налазимо и код двојице врских познавалаца тога покрета и дешавања везаних за први свјетски рат и Сарајевски атентат Драгослава Љубибратића и Владимира Дедијера. Тако ће Љубибратић дефинисати Младу Босну сљедећим ријечима, које гласе: „Млада Босна је покрет оне генерације омладине која се појавила на политичкој позорници Босне и Херцеговине послје Жерајићевог атентата и сишла с ње с Принциповим атентатом. У том кратком раздобљу од 4 године остварено је први пут јединство напредне српске, хрватске и муслиманске омладине у национално – револуционарној борби и тиме отворен нов период у политичком развоју Босне и Херцеговине. Назив „Млада Босна“ односи се и на ону плејаду омладинаца који су били у првим редовима тога покрета. Већина их је пала још у првом свјетском рату, али их има који су доживјели и други свјетски рат и дочекали грозну смрт у посљедњем реваншу свргнутих угњетача“⁸.

⁸ Љубибратић, Драгослав, *Млада Босна и Сарајевски атентат*, Сарајево, 1964, стр. 113.

На сличан начин о атентаторима и Младој Босни проговориће и Владимир Дедијер, писац обимног и незаобилазног дјела о атентату и догађајима и личностима везаним за њега. Тако ће он о свему томе изрећи слjedeћи суд. „Атентатори на надвојводу Франју Фердинанда били су припадници једног тајног удружења које су сачињавали махом ђаци и студенти поријеклом са села, а које се звало *Млада Босна*. Но то није била јединствена, централизована и оформљена организација са писаним програмом. Младобосанци су били дио спонтаног револуционарног покрета међу јужнословенском омладином, како у границама Аустро–Угарске, нарочито у Хрватској, Далмацији и Словенији, тако и у Србији, Црној Гори, па чак и међу јужнословенским исељеницима у Америци. Ове разнородне групе уједињавао је заједнички циљ: револуционарно уништење Хабсбуршке Монархије. Младобосанци се не би могли окарактерисати као искључиви националисти. Они најодлучнији међу њима тежили су не само уништењу туђинског јарма него и уклањању конзерватизма и примитивизма у друштву; они су пркосили свим постојећим институцијама, како државним тако и просвјетним, вјерским и породичним; проповиједали су једнакост и еманципацију жена. Посвећивали су велику пажњу етици и другим областима духовног и интелектуалног живота. Уочи првог свјетског рата истицали су се као најактивнија литерарна група у борби против академизма а за модерне правце у књижевности⁹.”

Дакле, Сарајевски атентат на Франца Фердинанда извршио је на велики српски национални празник Видовдан 28. јуна 1914. године представник Младе Босне одлучни и јуначни Гаврило Принцип, за кога је његов друг и цимер из собе војвода Доброслав Јевђевић тврдио да је „феноменално гађао“. Тај младић, чисти примјерак српске расе, са својим друговима је предњачио у борби, као што је најчешће случај да омладина својом искреношћу, срчанашћу, младалачким полетом, слободољубљем и набујалом животном снагом предњачи у активностима на побољшању и измјени постојећег свијета. Па ако је Гаврило Принцип успјешни извршилац овог великог и прекретничког чина, онда то не значи и да је његово дјело чин усамљеног појединца. Не само зато што је Принцип имао своје другове атентаторе, сараднике, повјеренике и помагаче и подршку, већ још више због тога што је он ово дјело извршио за душу цијеле омладине, а видјет ћемо, и цијелог српског народа. Стога је посве у праву и префињени и проициљиви Боривоје Јевтић када је о Видовданском атентату изрекао слjedeћи суд, који гласи: „Сарајевски атентат, на Видовдан 1914, који је стао главе аустро–мађарског престолонаследника Фердинанда и његове супруге, није дјело једног усамљеника, једног национално егзалтованог појединца, него цијеле омладине у Босни. Он, послије, није излив једног тренутка, него дјело дуго спреманог, дјело које је приправљао цио један нараштај, ријешен да се за своја људска и национална права бори на живот и смрт с непријатељем, узурпатором људског поноса и националне части¹⁰“. Као „најчистији извор на-

⁹ Дедијер, Владимир, *Сарајево 1914*, књ. 1, 2. изд., Просвета, Београд, 1978, стр. 223.

¹⁰ Јевтић, Боривоје, *Сарајевски атентат*, Штампарииа и издање Петра Н. Гаковића, Сарајево,

родне снаге, најбуднија савјест једног народа“; ова омладина је управо у Сарајеву, како ће то рећи Ратко Парезанин, „формирала дефинитивно своју душу и физиономију“¹¹. Па ипак и ова напредна и бунтовна омладина била је првенствено здравог сељачког поријекла. Васпитање и дух које су омладинци упијали у својим тежачким породицама, кроз патријархални и етосни домаћински одгој, прожет епским осјећањем и моралом, витешким и завјетним традицијама и изворном православном вјером, били су трајни супстанцијални чиниоци психичког склопа и личности ових младих људи. Прави изворни примјери српске расе, неискварени вишим образовањем, већ оплемењени и узвишени у својој самосвијести и слободољубљу, они су своју честитост и родољубље исказивали и својом скромношћу и пожртвованошћу, умирући у четничким и комитским одредима на бројним ратиштима у јужним српским земљама и гдје год је то требало. „Фантасти и стидљиви, скромни и одважни, постојани и ода ни старинским завјетима, они су и ту уносили неку посебну арому и били посебно цијењени и од највећих вођа и јунака четничког покрета какав је био и војвода Војин Танкосић. Откривајући нам да је и сам легендарни војвода Војислав Танкосић, поријеклом из западних српских крајева, Доброслав Јевђевић ће о нашим омладинцима изрећи и сљедећи став: „Васпитани домаћински, наши босански и херцеговачки сељачки синови уносили су у четничке јединице неку атмосферу мистичку и религиозну, сматрали су се апостолима, тако су и живјели, па велики четнички прваци као Вук и Војин, нарочито ради тога су их цијенили...“¹². Тога војводу Танкосића, који је, између осталог, и набавио оружје за Сарајевски атентат, Аустро–Угарска царевина држала је за свога заклетог непријатеља. Тај својеврсни патос и апостолско осјећање које је прожимало слободољубиве омладинце сељачке синове препознао је чак и истражни судија у процесу поводом Сарајевског атентата. Са одређене временске дистанце, тако неопходне за објективно историјско расуђивање, он ће о томе изрећи и сљедеће запажање. „Принцип је био пророк и апостол, који се жртвовао за своју идеју; али Сарајевски атентат није био само дјело појединца или неколицине, - он означаје почетак покрета цијеле нације, која раскида и задњу карикату на ланцу да би се ослободила и постала независном“¹³.

Ти млади сељачки синови једног напредног, мисаоног и бунтовног наратштаја имали су у својим очевима, дједовима и прецима достојне претходнике. Самим начином живота и односом према земљи и природи, улогом у друштву и представама о животу сеоски људи су предиспонирани за постојаност, истрајност, марљивост и скромност, али не мање и за родољубље, пожртвовање и љубав према отаџбини. Тежаци не пишу историју и не стварају

1924, стр. 3.

¹¹ Погледати, Парезанин, Ратко, *Гаврило Принцип у Београду*, Catena Mundi, Београд, 2013, стр. 35. и 26.

¹² Јевђевић, Доброслав, *Сарајевски завјереници*, Фамилет, Београд, 2002, стр. 32.

¹³ Пфефер, Лео, *Истрага у Сарајевском атентату*, Издање „Нове Европе“, Загреб, 1938, стр. 137.

слику о себи, већ носе терет свега. Градски човјек не цијени ништа на правилан начин, јер све добија у готовом облику, прерађено и припремљено. Сам не учествује у про–из–вођењу и обликовању, па тиме ни у самообликовању. Сеоски човјек, пак, представља постојану основу сваког здравог друштва. Везан за земљу и привржен њој, срастао са природом, њеним ритмовима и кружним циклусима, од којих зависи плодност усјева, па тиме и извор средстава за опстанак и живот, сеоски људи успостављају и особени однос према природи као таквој. Тако сеоски човјек његује и посебан однос према самој земљи и она за њега има непроцјењиву вриједност и значење. Постојаност и тврдоћа, свијест о темељним вриједностима еволутивног и природног преображаја из духа традиције, поспјешују код сеоског човјека здрави осјећај родољубља и отаџбинске љубави. Како интелигенција живи другачијим животом и како ни образовање није обавезно скопчано с памећу, личним моралом и далековидошћу, неопходно је цијенити и чувати земљу на којој се живи. Само из разлога те скромности и дубоковидности, које слуги људско призивање и Божји благослов, сеоско становништво је износило и подносило све велике ратове, устанке и буне, налазећи се увијек у жрвњу најтежих околности и непријатељских сила. Свагда тако, а да доласком мира увијек пожање најмање од свих. Није ли сеоски човјек и током задњих ратова на нашим просторима највише оштећен и пострадао? Свакако! А његова страдања и пропадања, судбинска су страдања и пропадања цијелог народа. Само из тих објективних разлога, а не просто из неке учтивости, и проницљиви и сјетни Боривоје Јевтић ће се задивити сељачком карактеру и памети, када у затвору упозна учеснике атентата. Помало разочаран у учинке високог образовања и школске учености, он ће додуше сагледати противрјечност сељачког живота, који човјека утапа у блато, невољу и биједу, али истовремено истаћи да се од тог истог сељака управо учени уче да воле Бога и ближњега, да поштују родитеље и боре се против свега што спутава и окива човјека. Кроз уста и језиком Јездимира Дангића, са којим се упознао и спријатељио у затвору, Јевтић ће о сељанима изрећи своје искуство, које гласи: „Њих сва та збивања на небу, у ваздуху, у пољу, у шуми, у разна доба дана и ноћи и временских раздобља уче више него све те књиге нас. Ми смо затворени у себе и у уским смо просторима, а они гледају љепоту и пространство свега, љепоту стварања и умирања. Зато све лакше и подносе. Слађе им је живјети и лакше оставити овај свијет, јер вјерују у онај љепши с оне стране живота. Вјерујемо и ми, али каткада и посумњамо. Тако нас наопако уче у школама“¹⁴. Ти и такви сељаци „саучесници, својом чврстином карактера, својом мужевношћу, здравим сељачким разбором, одмјереношћу у ријечима и расуђивању и њежношћу осјећања“ изненадили су и мисаоног Јевтића и његове пријатеље, али и српске непријатеље.

Нема сумње да је Сарајевски атентат важан историјски догађај. Послије њега услиједио је први свјетски рат и цио низ трагичних и судбоносних до-

¹⁴ Погледати, Дангић, Јездимир, *Глад и тамница*, Штампарииа Љубомир Богданов, Нови Сад, 1940, стр. 162. и 159.

гађаја по српски народ. Као резултанту тих догађаја имамо и прекројену геополитичку карту Европе, на којој су се појавиле нове државе, попут Краљевине СХС, и нестале неке раније, попут злогласне Аустро–Угарске царевине. Сарајевски атентатори су имали част да кумују настанку једног новог свијета и геополитичког поретка. Марљиви и добро обавијештени Владимир Дедијер, који је исцрпно истраживао историју и учинак политичких атентата у Европи и свијету, изнио је тезу да „ниједно политичко убиство у новијој историји није имало тако далекосежне последице као погибија Фрање Фердинанда у Сарајеву, 28. јуна 1914.“. Јер само мјесец дана „послије Принциповог хица дошло је до избијања првог свјетског рата, низом брзих и неопозивих корака – аустријским ултиматумом Србији 23. јула и објавом рата 28. јула, руском мобилизацијом, њемачком објавом рата Русији 1. августа, Француској 3. августа и британском објавом рата Њемачкој 4. августа. Тај рат је био највећа кланица у дотадашњој историји свијета и опустошио је огромна пространства Европе и однио животе дванаест милиона људи“¹⁵.

А шта се десило са Србијом и српским народом? Одговор на то питање могао би изгледати на следећи начин. „Три љута непријатеља ријешили су да освоје и заробе и последњи дјелић земље Србинове. Хиљаде топова бљували су убитачну ватру, што је убијала, рушила и палила. Цио један народ био је у збјегу испред војске, мале по броју, али велике и јуначке по својим подвизима. Сви су осјећали почетак велике народне трагедије, само народни дух кретао их је напријед у нова искушења, ријешене да до краја учине све што могу и да пред историјом за сва времена остану неокаљани. Старо и младо ишло је напријед, не знајући ни куда, а остајало је истом кад је снага попуштала, тијело малаксавало, и непријатељ их сустизао огољеле, гладне и болесне, да над њима искали свој гњев што му још увијек војска даје отпора узмичући и палећи све иза себе, да ништа непријатељу у руке не допадне. А кад су узмакли у албанске и црногорске кршеве, последњи витезови, у душама ријешени на нове борбе до истраге, праћени хиљадама гладних избјеглица, тужна земља Србинова постала је згариште и мучилиште за све преостале. Убијани су рањеници на разбојиштима и нејач, жене и старци на кућним праговима, пламен је лизао по крововима домова и колиба, на танким вјешалима и по воћњацима њихала се мученичка тијела, убојита зрна су тражила своје путеве кроз месо, крв и кости заосталих бораца, а хиљаде се повиле под ударцима крвничких кундака. Колоне нових заробљеника и интернираца кретале су беспућима, друмовима и у претрпанним сточним вагонима у далеке казамате, мрачне подруме и у логоре ограђене бодљикавим жицама и добро чуване. Али јуначки народ ни тада не изгуби вјеру у коначну побједу“¹⁶.

Због тога што је последије атентата услиједио цио низ судбоносних и свјетскоисторијских догађаја, појавило се увјерење да је атентат покренуо и изазвао те догађаје и да је, сходно томе, он и повод за избијање свјетског рата. Одмах

¹⁵ Погледати, Дедијер, В., *Сарајево 1914*, књ.1, стр. 27.

¹⁶ Дангић, Ј., *Глад и тамница*, стр. 87/88.

је у политичко–дипломатску и медијску јавност, а тиме и у историјску науку, лансирано питање одговорности за атентат и кривице за изазивање рата. На чију иницијативу, ко, како, које и чије службе су организовале атентат, из које државе, ко стоји иза њега и слично постала су питања која су будила пажњу како историчара и истраживача, тако и тајних служби, пројектантских бироа и пропагандних центара моћних држава. Из царског Беча, римокатоличког Рима и Ватикана, по унапријед припремљеном сценарију, одмах је Србија окривљена за атентат. Као у народној причи о вуку и јагњету, које се налази низводно, па вуку и не може сметати, али му ипак, несрећно, зато што је слабије, мути воду, „изазивајући“ га да га поједе. Тако то бива у владавини вучјих односа међу људима и народима да слабији и недужни увијек буде окривљен, иако се стварно налази у улози јагњета и жртве. У сваком таквом политичком поретку моћи и вучјем систему међународних односа који креирају моћни и у којем је и тобожње међународно право инструмент њихове политике и интереса, какав је и овај наш савремени, свако питање о узроцима и поводима ратова, о одговорности и кривици има увијек манипулативни идеолошко – пропагандни, геополитички и психолошки карактер, срачунат на то да замагли стварно стање ствари, да пружи лажну слику стварности и одговорност и кривицу пребаци с збиљских криваца на оне слабије или оне друге. Из тог животног поља збиљски укрштених и супротстављених чинилаца, интереса и сила такво стратешки осмишљено и опробано понашање, пажљиво припремано у одређеним тајним кухињама, увози се несметано и у историјску науку. Тек ту на том тобоже неутралном пољу науке и објективног научног истраживања узрока и чињеница, под привидом те објективности и научне непристрасности, то понашање дјелује на прикривен начин и доприноси стварању непотпуне и лажне слике о стварном стању ствари, о стварним узроцима и реду догађаја. Отуда и због вишезначности самих ријечи, њихових контекстуалних обиљежја и често произвољног поља примјењивости у тумачењу историјских догађаја, разоткривању њиховог ритма, стварних узрока и посљедица, стварних повода и кривица, треба веома пажљиво поступати и са ријечима „повод“, „посљедица“, „кривица“ итд. Јер елементарно логичко расуђивање нас учи да ријечи језика не објављују само стварну већ и могућу везу међу догађајима, да претходни догађаји не морају бити стварни узрок потоњих догађаја, нити ови потоњи њихова посљедица. Оно нам казује такође да у једном временски правилном слиједу догађаја уопште не мора, и често је и нема, постојати збиљска и нужна веза међу догађајима или некаква једносмјерна ритмика догађања, већ да може, на примјер постојати и синхрона повезаност међу стварима. Осим тога, и саме ријечи „повод“ и „посљедица“ су веома варљиве и непрецизне. Нити је посљедица све оно што слиједи иза нечега што му претходи, нити повод за неки слијед догађања мора да буде стваран. Ни веза између стварне и имагинарне равни не мора увијек бити непосредна и једносмјерна. „Повод“ као такав, уколико уопште та ријеч има прецизно значење, може бити и вјештачки измишљен, фиктиван, па да ипак одигра своју улогу у људском реду ствари. Са-

рајевски атентат је, додуше, био један стварни догађај који је послужио Аустро – Угарској царевини као изговор да нападне Србију и тако покрене судбоносни и својетскоисторијски ред догађаја. Али тај ред догађања није покренуо атентат као повод, већ војно–политичка сила која га је искористила као „изговор“ и тобожњи „повод“. Разрађена пракса вјештачки измишљених, дакле фиктивних „повода“, као што су, на примјер подметнуте информације или информатичко – медијске „бомбе“ које лансирају моћни медији, како би створили утисак код међународне јавности да је неки стварни догађај узрок или бар повод за војну интервенцију на неку суверену државу, која је успјешна посебно у нашем времену информационо–медијских ратова и могућности, само потврђује како и измишљени и фиктивни поводи могу да послуже моћнима као „изговор“ за војне интервенције и различите облике вођења ратова. Такав свијет све више постаје огромно манипулативно поље у којем више за покретање стварног реда догађаја није неопходан неки стварни догађај или „кривица“ неког реалног чиниоца, који би послужили као збиљски повод или изговор, већ се повод и кривица вјештачки пројектују, припремају, подмећу или монтирају по потреби и жељама центара моћи и интересних група. Та нова виртуелна реалност која се шири и собом обухвата и збиљски и имагинарни план људског постојања својим канцерогеним утицајем збуњује људе и раствара њихову снагу здравомног размишљања. Под збуњујућим притиском те реалности и медијског и психолошко–пропагандног рата који се води против нас и свих словесних народа и створења Божјих, против природног поретка ствари и моралне свијести, нисмо у стању да сагледамо да ни Сарајевски атентат није изазвао никакав рат и да кривица за тај рат пада само на освајачку и злочиначку Аустро–Угарску царевину и њеног моћног савезника Њемачку, који су га и започели нападом на Краљевину Србију и цио српски народ. Тај рат је одавно био планиран и припреман, са јасно дефинисаним геополитичким и геостратешким циљевима њемачког продора на исток. Само се мјеркала подесна међународно–политичка ситуација и вријеме да се Србија и српски народ као сметња коначно избришу са земаљске карте.

Због свега претходно изложеног и сам чин атентата треба прецизније окарактерисати. То и није тако тешко учинити. Наиме, имамо ли у виду да у политичкој мисли постоји разлика између појмова права и правде и несклад између природног и позитивног права, лако ћемо установити да само једна страна има неусловљени карактер, из којег произлази и неусловљено право, дужност или обавеза да се оно брани по сваку цијену. Безусловни или неусловљени карактер, па према томе и важност, имају само правда и природно право. Јер они имају своје метафизичко, онтолошко, антрополошко и природно утемељење у природном поретку реалности¹⁷. Фактичко законодавство или тзв. међународно право, какво год да је, представља конвенцију, административно – правну потврду постојећих односа међу народима и као такво има условљени карак-

¹⁷ Погледати, Керовић, Р., *Смисао и егзистениција*, Филозофско друштво Републике Српске, Видици, 2008, стр. 168 – 195.

тер. Међутим, природна права човјека и народа попут права на живот, права на егзистеницију, права на самостално расуђивање, и права на слободу и достојанство, јесу богомдана, изворна и неотуђива права човјека усклађена и са појмом правде, који има апсолутни постулаторни и нормативни карактер. Одатле проиходе, сажето речено, и основне дужности и обавезе човјека као разумног и слободног бића да брани та своја права, којима управо због њихове неусловљености не треба никакво рационално образложење или оправдање. Да је овакво расуђивање здраво и легитимно потврдиће нам и велики њемачки пјесник и мислилац Фридрих Шилер ријечима: „Воља је карактер човјековог рода, а сам ум је само вјечно правило овога. Умно дјела цијела природа; прерогатив човјека је просто то што он свјесно и вољно дјела умно. Све друге ствари морају; човјек је биће које хоће. Управо зато нема ничег недостојнијег човјека од трпљења насиља, јер насиље њега поништава. Ко га над нама врши, оспорава ништа мање до људску суштину; ко га кукавички трпи, одбацује своју људску суштину“¹⁸.

Сагледамо ли Сарајевски атентат у свјетлу оваквог размишљања, доћи ћемо до следећих закључака о његовом карактеру.

Прво, Сарајевски атентат је слободни и слободарски чин по самоосјећању слободног човјека, групе људи и по тежњи цијелог једног народа. Он произлази из осјећања слободе и потребе за слободом, чин је којим се она брани и потврђује као природно и богомдано право човјека као слободног и словесног бића.

Друго, Сарајевски атентат је прворазредни одбрамбени чин, којим се брани један народ од непријатељског народа и насилничке државе, која је угрожавала основна људска права српског народа, његово достојанство и пријетила да посве затре супстанцу човјечности и биолошко постојање тог народа.

Треће, Сарајевски атентат је високо морални чин, којим се оправдава српски човјек као самосвјесно и словесно биће са посебним достојанством, и спремношћу на жртву највише вриједности, наиме живота самог, оправдава сам тај живот и потврђује своју богомдану људску слободу. Тиме он испуњује и своју природну дужност и обавезу да у призивању и заједници са „суштим“ Богом и сам у свијету пребива у складу са својом суштином.

Четврто, Сарајевски атентат је такође и легитиман и правичан чин, јер је легитимно и правично то чему је он тежио. С тачке гледишта природног права он је правно ваљан чин. Јер, неправност државно правног и политичког поретка Аустро–Угарске царевине којим су се бројни народи, па и дијелови српског народа западно од Дрине, држали под окупацијом, није се састојала само у томе што њени закони, по којима је судила извршиоцима и свима осталима у масовним процесима против Срба, нису прошли уставну процедуру пред парламентом, како је то правилно доказао један од бранилаца Рудолф Цистлер¹⁹,

¹⁸ Шилер, Фридрих, *Познији филозофско – естетички списи*, ИКЗС, Сремски Карловци/Нови Сад, 2008, стр. 349.

¹⁹ Погледи, Цистлер, Рудолф, *Како сам бранио Принципа и другове 1914. године*, Љубљана,

већ још више у томе што је њен цјелокупни административни и државно – правни поредак као такав био у потпуности бесправан, неморалан и нелегитиман. Нити су народи које је она насилно окупирали и присајединила својој државно – правном поретку били германског поријекла и расе, па ни Босна и Херцеговина, нити је у тим освојеним крајевима било њемачког, односно аустро–мађарског живља. Према томе, Аустро–Угарска није имала шта да тражи у српским и другим словенским земљама, па тако ни у Босни и Херцеговини.

Пето, Сарајевски атентат је по начину анархистички чин, али по замисли, тежњи и коначним циљевима он има свеопшти и национални карактер и значај. Као такав он представља акт и први корак ка ослобађању цијеле групе народа и успостављању демократског поретка слободе и права народа на самоопредјељење.

Шесто, због свега тога он је и политички, револуционаран и прекретнички акт који је тежио постепеном успостављању новог и другачијег, праведнијег и демократскијег геополитичког поретка моћи и међународних односа.

Седмо, Сарајевски атентат је, напосљетку, и самосвјесни идеолошки и културно – цивилизацијски чин којим се брани право народа да његују свој језик и писмо, своју вјеру и обичаје, традицију и националну културу, да самостално и самосвјесно уређују и унапређују свој национални и друштвени живот у складу са духом властитог националног бића и вриједносних опредјељења, етоса и религиозних убјеђења.

Атентат у свјетлу данашњице

Вијек послје Сарајевски атентат поново побуђује пажњу интелектуалне јавности и узбуђује духове. Неки непријатељски и страни чиниоци плански и осмишљено настоје да ревидирају ноторну историјску чињеницу да су Аустро–Угарска и Њемачка изазвале и покренуле Први свјетски рат, како због тога да кривицу и одговорност за избијање рата, ратна уништавања и страдања скину са себе и пребаце на Србију и српски народ као подесну жртву, тако и због организованог и систематског сатирања српског народа задњих деценија у циљу обликовања нове геополитичке стварности, у којој се не види мјесто за самосталну и достојанствену државу српског народа. Ти чиниоци, који су фактички кривци за сам атентат и Први свјетски рат, и онда су пренаглашавали стварни утицај атентата као што га многи прецјењују и данас. Од тада до данашњих дана и они, али и неки други, изводе континуитете за свој рачун и у своју корист, а стварне разлоге сарајевског атентата кривотворе и пажљиво прикривају. Врло крвави ратови започињали су без атентата и прије и послје, али се мало ко обзире на њих и њихове посљедице. Посебно Срби заборављају да у међународној и националној историји није све случајно и бесмислено, већ да се њени токови пажљиво припремају и усмјеравају. Тако је и Краљевина

Југославија тајном дипломатијом и вјештом шпијунском игром преко демонстрација од 27. марта 1941. године увучена у Други свјетски рат и непотребно стављена у жрвањ најмоћније тадашње силе свијета. На добро опробани и разрађени начин изазван је и грађански рат у Социјалистичкој Југославији и њен распад. По опробаном сценаријуму припремљена су и извршена само у минулом вијеку три велика геноцида над српским народом итд.. Није тачно ни то да је Сарајевски атентат био „неповезан и бесциљан“, „непредвидљив и нелогичан“, нити да он показује како се све догађа случајно, па да је, сходно томе, и сам подједнако „зао и добар“. Нетачно је, исто тако, да су извршиоци атентата својим чином *изабрали смрт* за Французе, Нијемце и Енглеze, како ће то тумачити шармантна Енглескиња Ребека Вест²⁰. Ствар је по том питању заправо обрнута. Нијемци и Енглези на првом мјесту изабрали су „смрт за Србе“, што недвосмислено потврђује њихово непријатељско понашање и континуитет њихове вањске политике више од вијек уназад. А опет такво нешто није тачно и због тога што Сарајевски атентат у ствари није ништа изазвао, јер је Аустро–Угарска монархија већ више година прије рата планирала и припремала рат против Србије, како би коначно силом и у крви ријешила српско питање потпуним подјармљивањем и поништавањем Срба као народа. Тај дубоко планирани и жељени рат против Србије могао је започети много прије 1914. године и без атентата, а само стицајем околности то се није десило. Бројни су и непоткупљиви докази историјске науке који потврђују такву тезу. Њу ће, између осталих, потврдити и истакнути хрватски књижевник Мирослав Крлежа, иако никако није волио Србе. Тако је и он установио да је однос Беча према Београду био „одувијек ултимативног карактера са призвуком непосредне пријетње у облику економског и дипломатског притиска“, да се Аустро–Угарска спремала да још 1909. године нападне Србију, да је о томе размишљала још прије анексије Босне и Херцеговине и да за вријеме Балканских ратова 1912. и 1913. године само стицајем геополитичких околности није дошло до војног напада на Србију²¹. Посматран у свјетлу ових чињеница и Сарајевски атентат као анархистички чин показује се као оправдани одбрамбени и слободарски чин људи који су против несносне тираније непријатеља стали у одбрану права на слободу и достојанство властитог народа.

Па ипак ни цјелокупно српско јавно мњење ни званични кругови нису били једнодушно одушевљени атентатом. Док се обичан народ искрено радовао и истовремено страховао од посљедица, дотле је водећа политичка елита, задојена нездравом идејом југословенства утапала српство у југословенство, интересе српског народа подређивала интересима других и српских ривала, дијелом зато што је сматрала да се тако рјешава и српско национално питање и да се оно у насталој констелацији односа и снага другачије и не може рије-

²⁰ Погледати, Вест, Ребека, *Сарајево*, Градац, тематски број „Млада Босна“, бр. 175/176/177, Чачак, 2010, стр. 121.

²¹ Погледати, Крлежа, Мирослав, *Југословенско питање у Првом свјетском рату*, Градац, тематски број „Млада Босна“, бр. 175/176/177, Чачак, 2010, стр. 42. 43. и даље.

шити, а дијелом због неразумијевања позадинског плана подметнуте идеје југословенства. Здушно подржано од интелектуалне елите и већине најистакнутијих умова српског народа на челу са Јованом Цвијићем, Јованом Скерлићем, Владимиром Ђоровићем, Станојем Станојевићем, Павлом Поповићем, Александром Белићем, а потом Павлом Ивићем и другима, српско политичко вођство је погрешно процјењивало и саму природу српског народа и његове стварне потребе. Стварни резултат политичке и дипломатске акције тог вођства био је стварање Краљевине СХС, као једне неприродне и нездраве државе у којој је, насупротив бројним и гласним другачијим мишљењима, управо српски народ био осакаћен и највише оштећен. Док је Хрватима и Словенцима као тобоже братским народима послужила као одскачна даска на њиховом путу ка самосталним и етнички чистим националним државама, дотле је она збиљски постала тамница и „гробница“ српског народа. Само из тих и сродних разлога и српски писац Данко Поповић крајем минулог вијека ће изговорити сљедеће ријечи, које гласе: „Српски народ је 1918. жртвовала не само његова круна и влада, него и интелигенција. Интелигенција малог знања. У тај братски загрљај (који ће Србе коштати више жртава него што су му завојевачи нанијели) Срби су ушли наивно. Нису прозрели ни аустријску варијанту, ни илирску, ни напредњачку, ни варијанту Трумбић – Супило, нису схватили позадину романтичарски исказиваних идеја југословенства. Наивно су схватили југословенство као интегралну идеју, док су други у тој идеји себично гледали властите интересе. Они други су се том идејом спасли, избјегли положај побијеђених и поражених, добили државност и одмах послје тога ступили у борбу против оних које су искористили као Нојев ковчег“²². Ти људи интелигенције, од којих сам поменуо само неке, иначе добри родољуби и плодни ствараоци у својим областима, били су задојени погрешном идеологијом, погрешним схватањем националног идентитета и националног питања, али и погрешним схватањем природе човјека и народа и међународних односа. Међу њима су предњачили историчари и филолози, а од њих је и потекла идеолошка и мисаона збрка, збуњеност духова и болест која се назива интегрално југословенство усавивши се дубоко у свијест српских политичких чинилаца. То ће на исцрпан начин показати Петар Милосављевић²³ у својој инструктивној и зналачки писаној књизи *Идеје југословенства и српска мисао*. Погубни утицај те болесне и по српски народ штетне идеологије присутан је и дан данас. Иначе неискрен, слабашан, привремен и прорачунат он је извјетрио из глава других народа, али се у српској психи зацарио и разрастао тако дубоко да га је тешко искоријенити. Само је кратак пут од монархистичке идеје интегралног југословенства до комунистичке идеје братства и јединства.

Задахнути том идејом били су и млади извршиоци Сарајевског агентата на челу са Гаврилом Принципом. Али, док се млади Принцип од тога излије-

²² Поповић, Данко, *Време лажи*, ИК Књижевне новине, Београд, 1990, стр. 20.

²³ Погледати, Милосављевић, Петар, *Идеје југословенства и српска мисао*, Бесједа/Арс Либри, Бања Лука – Београд, 2007, стр. 160, 161, 232. и другдје.

чио још за живота у затвору, дотле и последије толиких геноцидних ратова против српског народа у минулом вијеку та идеја надахњује бројне представнике „српске интелигенције“. А како ли је тек са водећим политичким чиниоцима? Зато су и извршиоци Сарајевског атентата имали пуно среће што је исход Првог свјетског рата био онакав какав је био. Јер да је рат донио друкчији резултат, „ужасно проклетство пало“ би „на њихове главе“. Иако су они уз животе „рескирали и име и част“, како ће то запазити и Боривоје Јевтић, убрзо по свјетском рату, на њихова имена бацана је „љага“ у име „извјесне историјске објективности“. А када се на оно што је узвишено у прошлости баца љага и извргавају подсмјеху вриједности као што су правда, љубав, искреност, родољубље, слобода, достојанство, онда је то сигуран знак духовне клонулости и моралне искварености неког друштва.

Данас када се навршава цио вијек од Сарајевског атентата, српском народу пријеко је потребан препород. Потребни су преображај и обнова на основама здраве државотворне националне традиције и духовног искуства очишћених од страних и неприродних елемената и идеја. Један од тих кључних елемената и идеја које из српске свијести треба отклонити као најгори коров и најопакију болест духа јесу идеје југословенства и комунизма. Како је и укупно стање народа и српско национално питање на мртвој тачки, само спонтани, искрени и истински духовни преображај и преумљење свијести и начина расуђивања о животним националним питањима и интересима, могли би боље покренути точак српске историјске судбине. Тај точак би требао да крене од почетка, а опет из дубоких и благотворних извора историјског српства, који још нису довољно и како треба испитани и према којима немамо правилан однос. Ако нам историјско искуство нешто говори о свијету, људима и нама самима, онда нам говори да треба саздати и одњеговати чисти облик живота. Једнодушност око основних елемената таквог саздања, националног идентитета и интереса отворила би врата жељеном препороду и обнови.

Треба ли нам данас сагласност свих о Сарајевском атентату као слободарском и правичном чину? Не, не треба, иако би добродошла. У одсуству универзалних правила игре и елементарног морала у међународним односима, важно је да га схватимо као слободарски и правичан чин. Такође и као ризичан чин којим се могу испровоцирати догађаји, али не и обезбиједити повољан сценаријум и ријешити проблеми. Јер за самосвијест и самопоштовање народа важно је и његово самоосјећање колико и објективни поредак ствари. Тај објективни поредак ствари и правде, упркос свему, ријетко је ишао у прилог српском народу. Он је и данас против њега, пошто је и заснован на неутралисању чистих облика живота. А људи попут Гаврила Принципа, Трифка Грабежа, Недељка Чабриновића, Данила Илића, Васе и Вељка Чубриловића, Цвјетка Поповића, Мухамеда Мехмедбашића, Ивице Крањчевића, Михајла Јовановића, Митра и Неђе Керовића, Јакова Миловића, Цвијана Стјепановића и других, или Војина Танкосића и Драгутина Димитријевића Аписа – да ли су нам они

потребни данас? По мом расуђивању потребнији су него прије! Не због тога да би организовали или изводили неке атентате, него због својег слободољубља и људског достојанства, своје храбрости, самосвијести, родољубља и личне спремности на жртву за добробит свога народа. Такође и због своје постојаности, енергије и неукротиве жеље за слободом. Па ако хоћемо право, потребни су и због свог конспиративног рада. А тај рад је био много озбиљнији и разгранатији него што многи мисле. Профили и карактери свих ових људи, умногоме разнолики, међусобно се надопуњују својим особинама. Част и поштење, поузданост и постојаност, самосвјесност и одлучност, мудрост и енергичност, храброст и пожртвованост, слободољубље и напредност, достојанственост и патријархалност, родољубље и љубав према свима, емотивност и снага воље, убојитост и милостивост и сл., само су неке од особина које красе ове људе и творе драгоцену лепезу пожељних особина, ликова и људских карактера. У нашем морално исквареном, политички извјештаченом и лажном, духовно посрнулом и умно збуњеном добу ови ликови и карактери постојано зраче својим непролазним сјајем. Њихово дјело, њихови животи и њихова жртва, њихове патње и настојања уграђени су у саме основе нашег савременог постојања. Зато и чине драгоцени и живи дио наше властите националне самосвијести и самопоштовања, а њихови практични примјери живота и настројења озрачују лично биће сваког искреног Србина. Кроз оваква дјела и подвиге и историјско вријеме сажима свој смисао.